

# Türkiye’de Mobil İletişim Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme: 1994-2022

Yeliz Dede Özdemir

Ankara Bilim Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi

<https://orcid.org/0000-0003-1192-9192>

yelizdede@hotmail.com

## Öz

Bu çalışmada, mobil telefonların Türkiye’de kullanılmaya başlandığı 1994 yılından günümüze mobil iletişim alanında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin, alandaki durumu tanımlamak ve yeni araştırmalara yol göstermek amacıyla genel bir değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanından “mobil iletişim”, “mobil medya”, “mobil telefon”, “cep telefonu”, “akıllı telefon”, “mobil habercilik”, “mobil gazetecilik”, “mobil uygulamalar” ve “kablolu iletişim” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmış ve 1994-2022 yılları arasında iletişim bilimleri altında yazılan 38 tez çalışması, gerçekleştirilen araştırmanın konusu, amacı, bağlamı ve yöntemi de dikkate alınarak araştırmaların yoğunlaştığı temalar altında değerlendirilmiştir. Bulgular, son yıllarda mobil iletişim alanıyla ilgili çalışmaların sayısında bir artış olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar mobil iletişimi, genellikle mesleki dönüşüm, satın alma, pazarlama, kullanım motivasyonları, bağlılık, mobil uygulamalar ve kullanıcı pratikleri gibi konular etrafında ele almışlardır. İncelenen çalışmalarda çoğunlukla nicel ya da karma yöntemler kullanılırken nitel araştırma yöntemlerine daha az başvurulmuştur. Buna paralel olarak yine eleştirel iletişim çalışmalarının sağladığı teorik perspektiften faydalanan az sayıda tez çalışmasına rastlanmıştır. Ayrıca; son yıllarda dünyada yapılan mobil iletişim çalışmalarındaki çeşitlilikle kıyaslandığında, Türkiye’nin hala bu araştırma çeşitliliğinin oldukça gerisinde kaldığı gözlemlenmiştir.

**Anahtar kelimeler:** İletişim çalışmaları, mobil iletişim, mobil medya, mobil teknoloji, araştırma eğilimleri

• • • • •

Makale geliş tarihi: 12.4.2023 ■ Makale kabul tarihi: 15.4.2023

<http://ilefdergisi.ankara.edu.tr>

ilef dergisi ■ © 2023 ■ 10(1) ■ bahar/spring: 99-134

Araştırma Makalesi ■ DOI: 10.24955/ilef.1306674

# *A General Evaluation of Mobile Communication Studies in Turkey: 1994–2022*

*Yeliz Dede Özdemir*

*Ankara Science University Faculty of Fine Arts and Design*

<https://orcid.org/0000-0003-1192-9192>

*yelizdede@hotmail.com*

## **Abstract**

This study aims to provide a general evaluation of the current state of research in the field of mobile communication in Turkey, from the year 1994, when mobile phones were first introduced, to the present day, in order to identify research trends and provide guidance for future research. For this purpose, a search was conducted in the YOK Thesis Database using keywords such as "mobile communication," "mobile media," "mobile phone," "cell phone," "smartphone," "mobile journalism," "mobile applications," and "wireless communication." On this basis, 38 theses were identified in the discipline of communication sciences between 1994-2022. These were evaluated based on their topic, purpose, context, and methodology and grouped according to the themes they focused on. The findings indicate that there has been an increase in the number of studies related to mobile communication in recent years. Researchers have primarily focused on topics such as professional transformation, purchasing, marketing, user motivation, addiction, mobile applications, and user practices. While the studies examined used mostly quantitative or mixed methods, some employed qualitative research methods, though more rarely. Additionally, only a few theses utilized the theoretical perspectives provided by critical communication studies. Furthermore, it was observed that Turkey is still lagging behind in terms of research diversity compared to the variety of mobile communication studies conducted globally in recent years.

**Keywords:** Communication studies, mobile communication, mobile media, mobile technology, research trends

• • • • •

Received: 12.4.2023 ▪ Accepted: 15.4.2023

<http://ilefdergisi.ankara.edu.tr>

ilef dergisi ▪ © 2023 ▪ 10(1) ▪ bahar/spring: 99-134

Araştırma Makalesi ▪ DOI: 10.24955/ilef.1306674

Mobil teknolojilerin gündelik hayata dahil olması ve herkes tarafından yaygın bir şekilde kullanılmasıyla birlikte mobil iletişim çalışmaları da ivme kazanan bir araştırma alanı haline gelmiştir. Özellikle 1980'lerde dijital teknolojilerin gelişmesi ve mobil iletişim için Küresel Sistem Standardı'nın (GSM) oluşturulması, 1990'lı yılların başında mobil telefonların yaygın olarak kullanılmaya başlanmasına ve benimsenmesine yol açmıştır. Sabit telefonların bireyi zaman ve mekâna bağlamasının aksine, mobil telefonlar kişiyi bu sabit alanın dışında her zaman her yerde ulaşılabilir kılmıştır (Katz ve Aakhus 2002, Ling ve Donner 2009, Goggin ve Clark 2009, Ling ve Stald 2010). İlk nesil cep telefonları bile iletişim pratiklerimizi bu denli dönüştürmüşken, 1990'lı yılların sonralarına doğru 3G ve 4G teknolojilerinin gelişmesi ve klasik cep telefonlarının işlevselliğini bir bilgisayarınkiyle birleştiren akıllı telefonların ilk versiyonlarının piyasaya sürülmesi, mobil iletişime bambaşka bir boyut kazandırmıştır.<sup>1</sup>

•••

1 Dizüstü bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler, akıllı saatler, giyilebilir teknolojiler ve MP3 çalarlar gibi mobil teknolojiler bu iletişimsel dönüşümün önemli bir parçası olarak incelenmeye değer kapsamlı araştırma alanları oluştursa da bu çalışmada mobil iletişim, mobil telefonlara atfen kullanılmaktadır. Bunun temel nedeni, hem günümüzde artık bu telefonların dahil olmadığı hiçbir alanın kalmamış olması hem de kullanılmaya başlandığı ilk günden itibaren bu telefonların toplumsal yaşamda dikkate değer dönüşümlere yol açmasıdır.

Her geçen gün eklenen yeni özelliklerle daha da “akıllı” hale getirilen mobil telefonlar, iletişim kurma pratiklerimizde de önemli değişimlere yol açmış ve hayatı koordine etme şeklimizi dönüştürmüştür (Ling vd. 2020, 3). Günümüzde artık bir akıllı telefon ve mobil internete sahip olan herkes iletişime dahil olan tüm pratikleri bu cihazlar aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Gündelik hayata bu kadar dahil olan bir teknolojinin iletişim biçimlerinde önemli değişikliklere yol açması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, mobil iletişim çalışmaları, tam da bu dahil olma halini, bir diğer deyişle mobil iletişim kültürlerini her açıdan inceleyen kıymetli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Mobil iletişime olan ilginin artması, bu teknolojinin sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri üzerine yapılan araştırmaların da artmasına neden olmuştur. Mobil iletişim üzerine yapılan araştırmalar arttıkça ve mobil iletişim kendi başına bir çalışma alanı olarak olgunlaştıkça, bu alanda yapılan çalışmaların takip edilmesi ve araştırma temalarına göre derlenmesi ileride gerçekleştirilecek çalışmalara yol göstermesi ve bu kadar hızlı benimsenen bir teknolojinin yakın tarih içinde nasıl değişikliklere yol açtığının sergilenmesi açısından önemlidir.

Özellikle mobil iletişim alanına odaklanmak isteyenler, çalışmaya yeni başlayan araştırmacılar ve bu alanı daha derinlemesine incelemeyi amaçlayanlar için, Türkiye özelinde temel kaynaklara ihtiyaç vardır. Böylesi bir ihtiyaca istinaden, özellikle mobil iletişim araştırmalarının hala çok yaygınlaşmadığı Türkiye’de mobil iletişim alanında yapılmış çalışmaların derlenmesi, temel kaynakların hazırlanması için teşvik edici olacaktır. Bu bağlamda genel olarak insan ve toplum bilimleri altında ama özellikle iletişim bilimleri disiplini içerisinde Türkiye’de mobil iletişim üzerine yazılmış tezler araştırma temaları bağlamında ele alınacaktır.

## **Dünyada Mobil İletişim Çalışmalarının Ortaya Çıkışı**

Mobil telefonların gelişimi uzun bir tarihe sahip olsa da bu teknolojilerin toplumsallaşması ve bir araştırma alanı olarak ortaya çıkması sıradan insanların gündelik pratiklerine eklenmesi ile birlikte ilerlemiştir. Mobil telefonlar üzerine yapılan araştırmalar 1990’ların ortalarına kadar yok denecek derecede azdır. Ancak 1990’lı yılların sonlarında mobil telefonlar (özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın şekilde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte) bir araştırma alanı haline gelmiş ve bu alana yönelen çalışmalarda önemli bir artış gözlemlenmiştir (Goggin vd. 2015, 3-4)

Mobil telefonlar üzerine yapılan öncü çalışmalar, günümüzde de

mobil iletişim alanında çok önemli isimler olan Rich Ling, Leslie Haddon ve Leopoldina Fortunati gibi Avrupalı akademisyenler tarafından gerçekleştirilmiştir (Goggin vd. 2015, 4). Özellikle mobil telefon piyasasının genişlemesi ve kullanıcı sayısının her geçen gün artmasına paralel olarak bu teknolojilerin toplumsal etkileri üzerine konferanslar düzenlenmeye ve ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.<sup>2</sup> Bu ilk çalışmalar, mobil iletişim alanının kuramsal ve kavramsal zemininin gelişmesine ve yeni araştırmaların yürütülmesine öncülük etmiştir. 90’lı yıllarda yapılan bu çalışmalar, özellikle mobil telefon pazarına, bu teknolojilerin gündelik hayatta nasıl deneyimlendiklerine, onların evcilleştirilmesine ve sembolik anlamlarına odaklanmıştır (Goggin vd. 2015, 4). Yine aynı dönemde mobil telefonlar ve toplumsal cinsiyet ilişkisini ele alan önemli çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır.<sup>3</sup> Böylece, mobil iletişim alanı, farklı disiplinlerden ve kültürlerden gelen araştırmacıların farklı kuramsal ve yöntemsel bakış açılarıyla genişlemiş ve zenginleşmiştir.

Doksanlı yıllarda yapılan çalışmalar mobil iletişim alanının bir disiplin olarak ortaya çıkmasına ve gelişmesine öncülük etmiştir. Ancak, 2000’li yıllar bu çalışmaların yaygınlaştığı ve kapsamlı hale geldiği dönemlerdir. Bu tarih aralığında çıkan Kopomaa’nın *The City in Your Pocket* (2000), Plant’ın *On the Mobile: The Effects of Mobile Telephones on Social and Individual Life* (2001), Katz ve Aakhus’un *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, and Public Performance* (2002), Rheingold’un *Smart Mobs* (2002), Brown, Green ve Harper’ın *Wireless World: Social and Interactional Aspects of the Mobile Age* (2002), Licoppe’nun *Connected Presence* (2004), Ling’in *Mobile Connection* (2004), Ito ve diğerlerinin *Personal, Portable, Pedestrian: Mobile Phones in Japanese Life* (2005), Glotz ve diğerlerinin *The Thumb Culture: The Meaning of Mobile Phones For Society* (2005), Höflich ve Hartmann’ın *Mobile Communication in Everyday Life* (2006), Horst ve Miller’in *The Cell Phone: An Anthropology of Communication* (2006), Castells ve diğerlerinin *Mobile Communication and Society: A Global Perspective* (2007), Caron and Caronia’nın *Moving Cultures: Mobile Communication in Everyday Life* (2007), Hartmann ve diğerlerinin *After the Mobile Phone* (2008), Ling’in *New Tech, New Ties: How Mobile Communication*

•••

2 Bkz: Jarratt ve Coates 1990; Lange 1993; Wood 1993; Rakow ve Navarro 1993; Lie ve Sørensen 1996; Abeln 1997; Haddon 1997a, 1997b, 1998; Fortunati 1997; Ling 1997, 1998, 1999.

3 Bu çalışmalardan ilki 1993 yılında Lana Rakow ve Vija Navarro tarafından yapılan “Remote Mothering and the Parallel Shift: Women Meet the Cellular Telephone” başlıklı makaledir. Bu çalışmada cep telefonları aracılığıyla toplumsal cinsiyet ideolojisinin nasıl yeniden üretildiği “paralel mesai” ve “uzaktan annelik” kavramlarıyla açıklanmıştır.

*is Reshaping Social Cohesion* (2008) ve Katz'ın *Handbook of Mobile Communication* (2008) başlıklı kitapları mobil iletişim literatürünü zenginleştirmiş ve bir araştırma alanı olarak kavramsallaştırılmasına önemli katkı sağlamıştır. 2000-2008 yılları arasında yapılan bu çalışmalar -başlıklarından da görüleceği gibi- mobil iletişimin farklı kültürel dinamiklerine, kullanım pratiklerine, teknolojik boyutuna, sembolik anlamlarına, yerel ve küresel boyutlarına odaklanmışlardır.

Bugün bildiğimiz anlamda dokunmatik akıllı telefonların 2007 yılında piyasaya sürülmesi ve dünya genelinde yaygınlaşmasına paralel olarak, bu teknolojilerin kullanım alanları da çeşitlenmiş ve bu çeşitlilik araştırma alanının zenginleşmesine yol açmıştır. Dünyada mobil iletişim araştırmalarına baktığımızda yapılan çalışmaların çeşitli temalar etrafında ele alındığını görmekteyiz: Mobil telefonların ulusal, kültürel, kamusal ve özel kullanımları, çocukların mobil telefon sahipliği ve ebeveyn-çocuk etkileşimleri, gençlerin mobil telefon kullanım pratikleri, mobil telefonlar ve toplumsal dönüşüm, mobil telefonların kamu sağlığına etkileri, mobil sosyal medya deneyimleri, konum bazlı mobil teknolojiler, mobil telefonların sanatsal ve yaratıcı alanlarda kullanımları, mobil telefonların kullanıcılar üzerindeki etkileri, mobil pazarlama ve reklamcılık, mobil gazetecilik, mobil uygulamalar ve bu uygulamaların deneyimlenmeleri gibi daha burada sayamayacağımız çok sayıda tema altında mobil iletişim araştırmalarını görmek mümkündür.

Mobil teknolojilerin insani deneyimlerin her anına bu kadar dahil olması ile birlikte çalışma alanı altındaki temalar da genişlemiştir. Dolayısıyla burada oldukça sınırlı bir kısma değinebildiğimiz bu temalar, mobil iletişim alanında yapılan çalışmaların çeşitliliğini göstermektedir. Özellikle, mobil iletişim teknolojilerinin her geçen gün daha da gelişerek toplumsal alanın tüm hücrelerine yerleşmesi, bu alanda yapılacak çalışmaların daha da derinleşmesine ve çeşitlenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle mobil iletişim çalışmaları külliyatı burada ele alınamayacak kadar çoğalmakta ve bu alanda yapılan çalışmaların kıymeti her geçen gün daha da artmaktadır.

### **Türkiye'de Mobil İletişim Çalışmaları**

Dünyadaki çizgiye paralel olarak, Türkiye'de de cep telefonları çok hızlı bir şekilde piyasaya sürülmüştür. Türkiye'de araç içi telefonlar olarak bilinen ilk analog cep telefonları 1986 yılında Ankara ve İstanbul'da hizmet verecek şekilde kullanıma sunulmuştur. Sadece iki şehirle sınırlı olmasına rağmen bu analog telefonların abone sayısı 1994 yılında 93.503'e kadar ulaşmıştır.

Araç içi telefonların yaygınlaşmasının ardından 1994 yılında ikinci nesil cep telefonları piyasaya sürülmüştür (Başaran 2004, 191-197). Kullanılmaya başlandığı ilk günden itibaren bu mobil telefonlar, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hızla benimsenmiş ve gündelik pratiklere eklenmiştir. Bu tarihten sonra çıkan her yeni cep telefonu zaman kaybetmeden Türkiye piyasasında yerini almış ve 1994 yılında 80 bin olan cep telefonu abone sayısı 2000’lerde 8 milyona yükselmiştir (Özcan ve Koçak 2003, 243). Bu rakamlar, 2000’li yıllarda cep telefonu kullanımında Türkiye’nin ilk sıralarda yerini aldığını göstermektedir.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun yayımladığı rapora göre, Eylül 2022 sonu itibarı ile Türkiye’de mobil abone sayısı yaklaşık 90.8 milyona erişmiştir. Ayrıca yine aynı tarihte 569 dakikalık ortalama aylık mobil kullanım süresi ile Türkiye, incelenen Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada yerini almıştır (BTK 2022). Bu rakamlar Türkiye’de mobil iletişimin merkezi konumunu göstermektedir. Ancak, piyasaya sürüldüğü ilk günden itibaren mobil telefon sahipliği konusunda Avrupa ülkelerinin pek çoğunu geride bırakan Türkiye, literatüre baktığımızda mobil iletişim çalışmaları konusunda bu ülkelerin çok gerisinde kalmaktadır. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanındaki tezler iletişim bilimleri özelinde incelendiğinde 1994-2001 yılları arasında Türkiye’de bu alanda yapılmış bir çalışma olmadığı görülmüştür.<sup>4</sup> Bu tarihlerden sonra az da olsa özellikle mobil telefonlar üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır ve bu çalışmalar Türkiye’de mobil iletişim araştırmalarının şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Mobil telefonlar üzerine yapılan ilk uluslararası yayınlardan biri Yusuf Ziya Özcan ve Ahmet Koçak tarafından kaleme alınan “Research Note: A Need or a Status Symbol? Use of Cellular Telephones in Turkey” başlıklı makaledir (2003). Konya’da yaşayan 630 kişi ile yapılan anket verilerine dayanarak hazırlanan çalışma, katılımcıların cep telefonu kullanım motivasyonlarını, Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı çerçevesinde ele almıştır. Kullanımlar ve Doyumlar, araştırmacıya kullanıcı eğilimlerini kategorize etmek için oldukça sade bir çerçeve sunduğundan dolayı ana-akım iletişim çalışmalarında sıklıkla başvurulan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, Türkiye’de yapılan ve iletişim teknolojilerinin kullanım motivasyonlarını odağa alan pek çok çalışmada bu yaklaşımdan faydalanılmaktadır. Mobil iletişim çalışmalarında da benzer

•••

4 Burada özellikle İletişim Bilimleri vurgusunun yapılmasının temel nedeni, 1998 yılında İşletme anabilim dalı altında cep telefonu sahiplerinin satın alma davranışlarına ve 1999 yılında cep telefonu sektöründe pazarlama stratejilerine yönelik iki adet yüksek lisans tezinin var olmasıdır.

bir eğilimi görmek söz konusudur. Bu çalışmalardan birisi de Enes Bal'a ait *Teknoloji Gençlik ve Mobil Yaşam* başlıklı kitaptır (2014). Yazarın doktora tezinden ürettiği kitapta, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı temelinde Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin cep telefonu kullanım amaçları ve motivasyonları incelenmiştir.

Mobil iletişim çalışmalarında vurgunun özellikle kullanıcı deneyimlerinde olması onun toplumsal alanda yarattığı iletişimsel dönüşümü anlamak açısından oldukça önemlidir. Çünkü mobil telefonlar 2000'li yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de toplumsallaşmış bir teknoloji haline gelmiştir ve her toplumsallaşan teknoloji gibi kullanıcılar bu deneyimin öznesidir. Bu bağlamda önemli bir çalışma ise Burçe Çelik'in Türkiye'de cep telefonlarının kullanıcıların anlam dünyasına nasıl eklemelendiği ve bunu mümkün kılan "maddi, toplumsal, kültürel, tarihsel, politik ve duygusal bağlamların neler olduğunu" derinlikli analiz ettiği *Addicted Bodies: Cellular Telephony, Melancholia and Individual Articulation in Turkey* (2007) başlıklı doktora tezidir. Türkiye sahasını ele alan bu çalışma hem Türkiye hem de uluslararası alanda mobil iletişim araştırmalarına katkı sağlamıştır. Benzer şekilde Çelik'in, kişilerin gündelik hayatlarında cep telefonu ile olan ilişkilerine değinen "Rethinking the Technoscape and Contextualizing Cellular Telephony in Turkey" (2009); Türkiye'de cep telefonunun neden ve nasıl popülerleştiğini ve kolektif bir bağımlılık nesnesi haline geldiğini sorgulayan "Türkiye'de Cep Telefonu, Melankoli ve Teknoloji" (2010); cep telefonunun kolektif mücadeleye nasıl entegre olduğunu inceleyen "Cellular Telephony in Turkey: A Technology of Self-Produced Modernity" (2011) ve Kürt gençlerinin bir kimlik mücadelesi aracı olarak cep telefonlarını nasıl kullandıklarını ve anlamlandırdıklarını ele alan *Teknoloji ile Kimlik Mücadelesi: Kürt Gençleri ve Cep Telefonu* (2013) başlıklı çalışmaları, Türkiye'de mobil telefonların gündelik hayata, mücadele pratiklerine, kimliklere ve duygulara nasıl eklemelendiğini inceleyerek mobil iletişim çalışmalarının gelişimine katkı sağlamıştır.

Literatüre bir diğer önemli katkı ise çalışmanın bir bölümünde yoksulların cep telefonu kullanımına odaklanan *Yoksulların Günlük Yaşamında Medya: Eskişehir Bağlamında Bir Alan Araştırması* başlıklı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) projesidir (Ergül vd. 2009). Hakan Ergül ve arkadaşları tarafından 2008- 2009 tarihleri arasında yürütülen çalışma, Eskişehir'de ciddi yoksulluğun olduğu hanelerde genel olarak medya, özel olarak da cep telefonunun kullanım amaçlarına ve kullanım pratiklerine odaklanmıştır (2009). Etnografik saha araştırmasına dayanan bu çalışma, mobil



iletişim teknolojilerinin gündelik hayata eklenme biçimlerini ele alarak, bu tür çalışmaların farklı toplumsal sınıflar ya da gruplarla yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Buna paralel olarak Mutlu Binark tarafından yazılan “Akıllı Telefonlarla Bağlantıda Olma Hali ve Yeni Kültürlenme ve Deneyimlerimiz” başlıklı makalede “akıllı telefonlar ile gündelik yaşantımızı nasıl algıladığımız, deneyimlediğimiz ve dünyayı nasıl adlandırdığımız üzerine düşünmenin ve farklı yaş grupları, sınıflar ve cinsiyetler temelli etnografik saha çalışmaları” yapmanın önemi vurgulanmıştır (2016). Bu önem temelinde ortaya çıkan bir diğer dikkate değer çalışma ise Yeliz Dede Özdemir tarafından kaleme alınan *Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet* başlıklı kitaptır (2020). Yazarın doktora tezinden ürettiği bu çalışma, toplumsal cinsiyete dayalı mobil medya kullanım pratiklerine odaklanarak mobil iletişim çalışmalarına toplumsal cinsiyet perspektifi eklenmesine katkı sağlamıştır.

Mobil iletişim teknolojilerinin toplumsal alana bu kadar dahil olması ve kullanıcılarına her zaman her yerde bağlantıda olma imkânı sunması, iletişimin merkezinde yer alan habercilik ve haber alma pratiklerini de dönüştürmüştür. Dolayısıyla mobil iletişim literatürüne bir diğer katkı da mobil gazetecilik/ mobil habercilik üzerine yapılan çalışmalardan gelmiştir. Kemal Aslan’ın SMS haberciliği yapan medya kuruluşlarının haber dağıtım sürecinde cep telefonların kısa mesaj özelliklerinin nasıl kullanıldığına odaklandığı *Türkiye’de SMS Haberciliği* (2011) ve Recep Ünal’ın mobil habercilik kavramını video haber servisleri üzerinden tartıştığı *Mobil Video Haber Servisleri* (2012) başlıklı kitapları bu alandaki ilk çalışmalar arasındadır.<sup>5</sup> Daha sonra mobil habercilik/ gazetecilik üzerine yapılan çalışmaların sayısında artış olmuştur.<sup>6</sup> Ancak yine de genel mobil iletişim çalışmaları eğilimine paralel olarak bu çalışmaların da sayısı azdır.

Türkiye’de mobil iletişim alanında yapılmış en yeni çalışmalardan birisi de Bilge Şenyüz ve Fırat Tufan tarafından derlenen *Mobil İletişim* (2022) başlıklı kitaptır. Mobil iletişim teknolojilerinin oluşturduğu kültürel alanı, kullanım pratiklerini ve tüketimini eleştirel bir perspektiften ele alan 17 farklı çalışmanın bir araya getirildiği bu kitap, Türkiye’de mobil iletişim alanına katkı sağlayan önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalar mobil iletişimi özellikle iletişim

•••

5 Her iki çalışma da yazarların yüksek lisans tezlerinden üretilmiştir.

6 Bkz: Pool 2016, Kalsın 2016, Özyal ve Erdoğan Tosun 2017, Ünal 2019; 2020; 2022.

bilimleri altında ele almaktadır. Ancak mobil iletişim, insan ve toplum bilimlerinin yanı sıra sağlık ve fen bilimlerini de kapsayan çok geniş bir çalışma alanıdır. Bunun temel nedeni ise mobil iletişim teknolojilerin gündelik hayatın tüm hücrelerine dahil olmuş toplumsallaşmış teknolojiler olmasıdır. Dolayısıyla mobil iletişim çalışmaları gün geçtikçe artmakta ve tüm disiplinlerde karşılaşılan bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmaların önemli kısmı, insanların bu teknolojileri satın alma amaçları, kullanma motivasyonları, marka tercihleri, sektörel dinamikler gibi işletme ağırlıklı konulara ya da bu teknolojilerin farklı gruplar üzerindeki bağımlılık düzeyini ele alan psikoloji, sağlık ya da eğitim alanındaki konulara odaklanmaktadır. Cep telefonları ile ilgili yapılan bu tür çalışmalar son yıllarda sayıca artmaya başlamış ve bu konularda yapılan tez çalışmaları da ivme kazanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın analiz bölümünde bu çalışmaların genel eğilimleri, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan çalışmalar üzerinden değerlendirilecektir.

## Yöntem

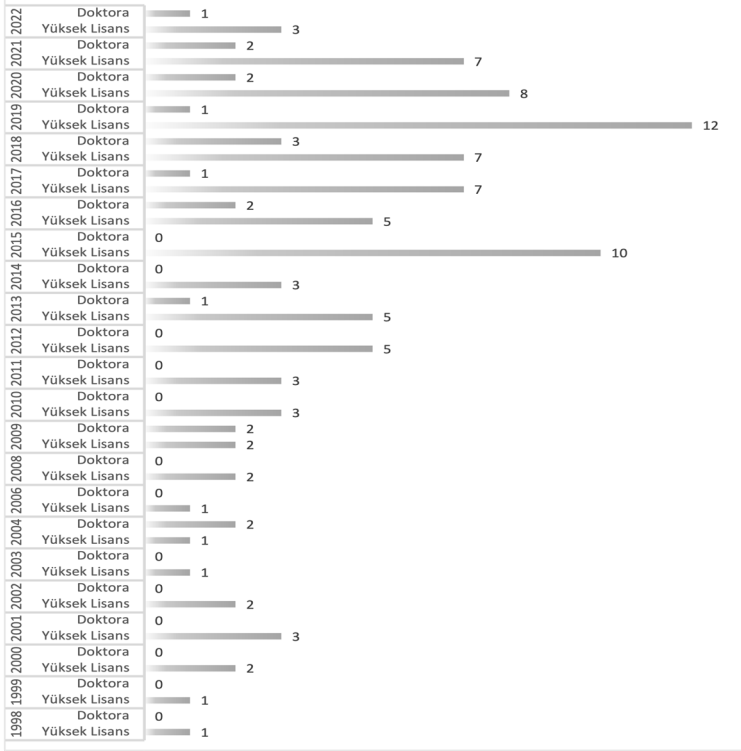
Bu çalışma kapsamında, Türkiye’de mobil telefonların tarihini de baz alarak, alandaki mevcut birikimin gözlemlenebileceği YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 1994-2022 yılları arasında iletişim bilimleri şemsiyesi altında “mobil iletişim” alanında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine odaklanılmıştır. Literatür mobil iletişim araştırmalarının 1990’larda başladığını gösterdiği için (Leung ve Wei 1999, 210) örneklemin başlangıç noktasını özellikle mobil telefonların Türkiye’de kullanılmaya başlandığı 1994 yılı sonrasında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında aramalar “mobil iletişim”, “mobil medya”, “mobil telefon”, “cep telefonu”, “akıllı telefon”, “mobil habercilik”, “mobil gazetecilik”, “mobil uygulamalar” ve “kablosuz iletişim” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılmıştır. Öncelikle bu anahtar kelimeleri içeren tezler toplanmış olsa da mobil iletişime odaklanmayan veya mobil iletişime kısaca değinen çalışmalar örneklemin dışında bırakılmıştır. Başka bir deyişle, sadece mobil iletişimi ya da mobil iletişim teknolojilerini ele alan tezler seçilerek bu çalışmaya dahil edilmiş ve bu bağlamda toplam 38 tane yüksek lisans ve doktora tezi seçilerek temalarına göre incelenmiştir.

## İnsan ve Toplum Bilimleri Alanlarında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Mühendislik, sağlık ve fen bilimleri alanlarında yapılan tezlerin analiz dışında tutulduğu bu çalışmada, insan ve toplum bilimleri genel şemsiyesi

altında ele alınan işletme, psikoloji, eğitim, sosyoloji, hukuk, edebiyat, siyaset bilimi gibi bölümlerde yürütülen toplam 245 yüksek lisans ve doktora tezi yine aynı anahtar kelimeler kullanılarak taranmış ve alandaki eğilimi görmek açısından değerlendirilmiştir. Dolayısıyla özel olarak iletişim bilimleri altında yapılan çalışmalara odaklanmadan önce Türkiye’de insan ve toplum bilimleri altında mobil iletişim çalışmalarının hangi alanlarda yoğunlaştığına ve genel eğilimlerinin ne olduğuna dair bir değerlendirmeyi yapmak gerekmektedir.

İşletme alanında 17 doktora, 94 yüksek lisans olmak üzere toplam 111 tez yazılmıştır. Bunlardan ilki Coşkun Çoroğlu tarafından yazılan *Cep Telefonu Sahiplerinin Bu Telefonlarla İlgili Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Pilot Araştırma* başlıklı yüksek lisans tezidir (1998). İstanbul Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı’nda yürütülen bu çalışma hem bu alanda ilk olması açısından hem de İşletme bölümleri altında cep telefonu pazarına ilişkin çalışmaların

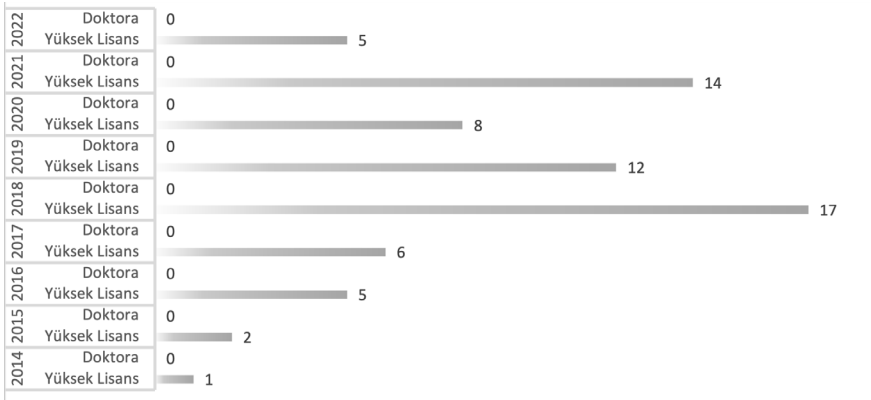


**Grafik 1:** İşletme Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

dünyadaki trendi birkaç yıl arayla da olsa takip ettiğini göstermesi açısından önemlidir. İşletme altında yapılan mobil iletişim çalışmaları her yıl giderek artmaktadır. Bu rakamlar bize mobil iletişime yönelik çalışmaların Türkiye’de

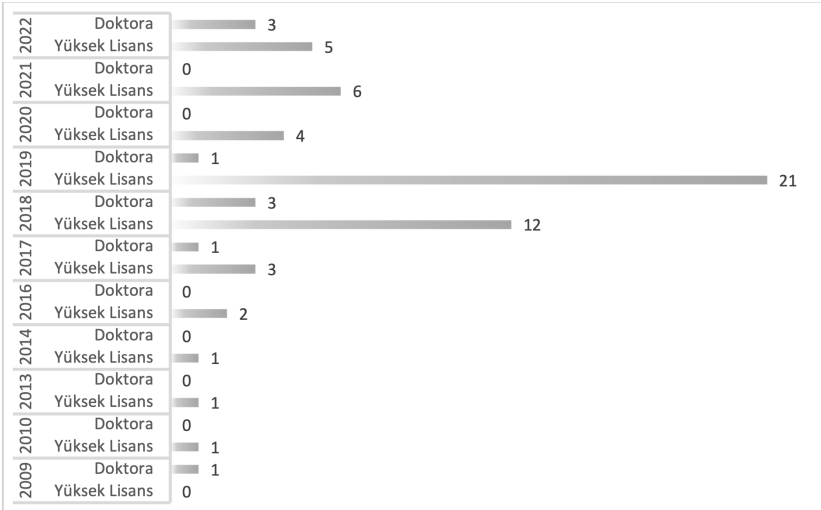
en fazla İşletme alanında ilgi gördüğünü göstermektedir. Bu çalışmaların genel eğilimine baktığımızda ise araştırmaların büyük bir çoğunluğunun tüketicilerin satın alma davranışlarına, mobil pazarlamaya ve sektörel eğilimlere odaklandığı dikkat çekmektedir.

Mobil iletişim alanında en çok tezin yazıldığı bir diğer alan ise Psikolojidir. Psikoloji Anabilim Dalı altında yukarıda belirttiğimiz anahtar kelimeler kullanılarak yapılan taramada toplam 70 tane tez çalışmasına rastlanmaktadır. Mobil telefon kullanımını özellikle bağımlılık tartışmaları (nomofobi) ekseninde ele alan bu bilim dalında tüm çalışmaların yüksek lisans düzeyinde olması ve bu alanda hiç doktora tezinin yapılmamış olması, alandaki eksikliği göstermesi açısından dikkat çekici bulgulardan biridir. Buna ek olarak psikoloji alanındaki ilk çalışma, *Ergenlerin Problemlili Mobil Telefon Kullanımının Utangaçlık ve Sosyal Anksiyete ile İlişkinin İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans tezidir (Deniz 2014). Türkiye’de mobil teknolojilere yönelik çalışmaların artış göstermesi de genel olarak bu yıllara denk gelmektedir. Çünkü 2007 yılında günümüzde bildiğimiz anlamıyla ilk dokunmatik akıllı telefonlar kullanıma sunulmuştur. Klasik bir cep telefonundan çok daha fazlasını sunan akıllı telefonlar bu yılları takiben toplumsal kullanımı açısından oldukça yaygınlaşmaya başlamış ve her kesimden insanın hayatının merkezindeki yerini almıştır. Buluşmaları koordine etmekten yakınlarımızla bağlantıları kurmaya, alışverişten flörte, yol tarifinden online işlemlere kadar gündelik hayattaki tüm deneyimlerimizin gerçekleştirilebileceği bir alan sağlaması açısından akıllı telefonlar, toplumsal deneyimin önemli bir parçası olmuştur. Dolayısıyla, bu toplumsal deneyimin öznesi olan insanın bu teknolojilerle ilişkilene biçimi, psikoloji gibi bilim dallarında da ele alınması gereken önemli bir alan sağlamış ve çalışmalar bu tarihten sonra artmıştır.



**Grafik 2:** Psikoloji Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

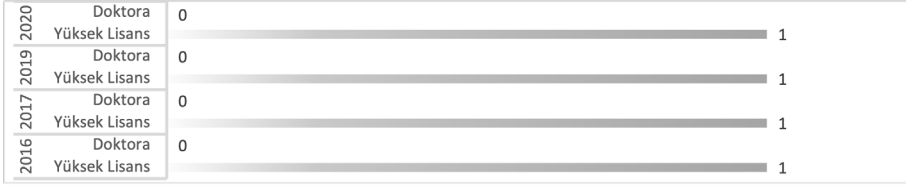
Mobil iletişim teknolojilerinin toplumsallaşması, bir yandan onların gündelik hayatta deneyimlenme biçimlerini incelemeyi gerektirirken, diğer yandan da bu deneyimin kurumsal alanlarda nasıl yansımaları bulduğunu gözlemlemeyi de zorunlu kılmıştır. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin hem teknoloji okuryazarlığındaki farkındalıkları hem de bu teknolojileri edinme konusundaki istekleri açısından gençler ve çocuklar tarafından kullanımları sıklıkla odaklanılan konuların başında gelmektedir. Bu teknolojilerin en yaygın kullanıldığı alanlardan birisi de bu hedef kitlenin yer aldığı Eğitim alanıdır. Bir başka deyişle, genel olarak yeni iletişim teknolojileri, özel olarak ise mobil iletişim teknolojileri eğitimin önemli bir parçası olarak kullanılmaktadır. Pandemi süreci bizlere mobil iletişim teknolojilerinin eğitimin merkezi bir parçası olarak nasıl kullanıldığını ya da kullanılması gerektiğini göstermiştir. Dolayısıyla gündelik hayattaki yaygınlığına paralel olarak Eğitim alanında da mobil iletişim teknolojileri kullanılmış ve bu alanda çalışmalar önem kazanmıştır. Eğitim bilimleri kapsamında 56 yüksek lisans 9 doktora olmak üzere toplamda 65 tez yazılmıştır. Bu çalışmalardan ilki *Exploring the Use of Mobile Phones for Supporting English Language Learners' Vocabulary Acquisition* başlıklı yüksek lisans tezidir (Saran 2009).



**Grafik 3:** Eğitim Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

İletişim bilimleri dışında mobil çalışmaların yoğunlaştığı bu üç alanı oldukça az sayıda çalışmayla Güzel Sanatlar takip etmektedir. Güzel Sanatlar alanında yapılmış hiç doktora tezi bulunmamakla birlikte toplam 4 tane yüksek

lisans tezine rastlanmaktadır ve bu çalışmalar genel olarak arayüz tasarımı ve cep telefonlarının sanat dallarında kullanımı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu alanda yapılan ilk tezlerden biri, renk körlerinin gündelik hayatta yaşadıkları sorunlar üzerinden mobil iletişim platformların geliştirilmesi sırasında dikkat edilmesi gereken unsurları ele alan *Mobil İletişim Platformlarında Kullanılan Görsellerin Renk Körlüğü Üzerindeki Etkileri ve Farkındalığının Artırılması* (Cırık 2016) başlıklı yüksek lisans tezidir.



**Grafik 4:** Güzel Sanatlar Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Mobil iletişimin çalışıldığı bir diğer alan ise Hukuktur. Bu alanda sadece 2 tane yüksek lisans tezine rastlanmaktadır. Bunlardan ilki mobil telefon abonelik sözleşmelerinin tarafları, hukuki niteliği, hükümleri ve sonuçlarını inceleyen *Mobil Telefon Abonelik Sözleşmesi* başlıklı yüksek lisans tezidir (Öktem 2005). Bir diğeri ise cep telefonu hırsızlığı, uygulamada yaşanan sıkıntılar, faillerin tespitine yönelik işlemler ve çözüm önerileri üzerinde duran *Hırsızlık ve Cep Telefonu Hırsızlığı* (Kalkan 2016) başlıklı yüksek lisans tezidir.



**Grafik 5:** Hukuk Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri altında 2 tane yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bunlardan biri GSM şirketlerinin alternatif lisans verme modellerini ele alan *Mobil Telefon İşletmeciliği İçin Alternatif Lisans Verme Modeli* başlıklı yüksek lisans tezi (Demir 1999); diğeri ise mobil devlet uygulamalarını değerlendiren *Elektronik Devletten Mobil Devlete Geçiş* (Döventaş 2009) başlıklı yüksek lisans tezidir.



**Grafik 6:** Siyaset Bilimi Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Mobil iletişimin ve özellikle mobil teknolojilerin en yaygın şekilde çalışılması gereken alanlardan birisi de Sosyolojidir. Ancak YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde bu alanda yapılmış sadece 1 tane yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Toplum ve insanların toplumsal alandaki etkileşimlerini anlamaya çalışan bu bilim dalında, mobil telefonlar gibi toplumsal alanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, gündelik ilişkilerimizi önemli bir şekilde dönüştürmüş bir teknolojinin neredeyse hiç çalışılmamış olması, bu araştırma açısından en dikkat çekici bulgularından birisidir. Bu eksikliğe rağmen, Türkiye’de cep telefonlarının kamusal ve özel alan ayrımının tanımlanmasında ne gibi bir rol oynadığını ele alan *Mobile Phone and the Re-Negotiation of the Public and the Private* (Ardıç 2001) başlıklı yüksek lisans tezi, yapıldığı yıl itibari ile yurtdışındaki benzer çalışmaları yakalamış olması açısından oldukça önemlidir.



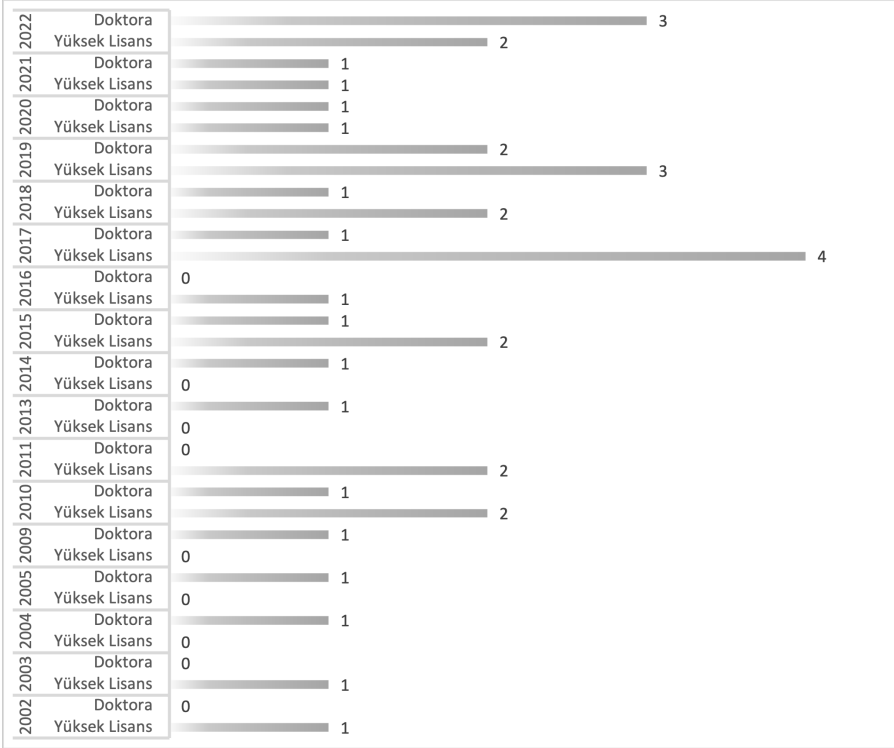
**Grafik 7:** Sosyoloji Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

## İletişim Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerine İlişkin Bir Değerlendirme

İletişim Bilimleri altında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine bakıldığında, yukarıda belirttiğimiz anahtar kelimeler temelinde YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 19 farklı üniversitede 16 doktora tezi 22 tane de yüksek lisans tezi yazıldığı görülmüştür. Ancak, cep telefonlarının Türkiye’de kullanılmaya başlandığı 1994 yılından 2001 yılına kadar bu alanda yapılmış herhangi bir yüksek lisans ya da doktora tezine rastlanılmamıştır. Mobil iletişim alanında ilk tezler 90’lı yılların sonlarında yapılmaya başlanmasına rağmen, 2010 yılına kadar 4 yüksek lisans ve 4 doktora olmak üzere toplamda 8 tane tez yazılmıştır. Özellikle akıllı telefonların yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı 2010 yılı sonrası bu alanda yapılan çalışmalarda yavaş da olsa bir artış gözlemlenmiştir.

Özellikle mobil iletişim alanında yapılmış doktora tezlerine bakıldığında en fazla tezin Gazetecilik (5) anabilim dalında yazıldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla Radyo, Televizyon ve Sinema (4), Halkla İlişkiler (4) ve İletişim Bilimleri (3) takip etmektedir. Mobil iletişim alanındaki doktora tezleri sadece Marmara Üniversitesi (5) Ankara Üniversitesi (4), Anadolu üniversitesi (2), Hacı Bayram Veli Üniversitesi (1), İstanbul Üniversitesi (1), Akdeniz

Üniversitesi (1), İstanbul Aydın Üniversitesi (1) ve Selçuk Üniversitesi (1) olmak üzere toplam 8 üniversitede yazılmıştır. Tezlerin yayım tarihine bakıldığında cep telefonlarının Türkiye’de kullanıma sunulduğu tarihten tam 10 yıl sonra (2004) ilk doktora tezi yazılmıştır. Ayrıca, 2000-2009 tarihleri



**Grafik 8:** İletişim Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

arasında sadece 3 doktora tezinin olması özellikle iletişim bilimleri alanında mobil iletişimin hala bir akademik çalışma alanı olarak ilgi görmediğini göstermektedir. Bu alandaki çalışmalar özellikle mobil iletişim teknolojilerinin yaygın kullanıldığı 2010 yılı ve sonrasında ivme kazanmıştır, ancak yine de toplumsal alanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş bu teknolojilerinin ve sunduğu iletişimsel pratiklerin farklı teorik ve metodolojik perspektiflerden doktora düzeyinde yeteri kadar çalışılmadığı görülmektedir.

Benzer şekilde mobil iletişim konusunda yapılan yüksek lisans tezlerine bakıldığında en fazla tezin Gazetecilik (6) anabilim dalında yazıldığı dikkat çekmektedir. Bunu sırasıyla, Halkla İlişkiler (5), Radyo, Televizyon ve Sinema



(4), İletişim Bilimleri (2), İletişim Tasarımı (1), Medya ve İletişim Çalışmaları (1), Medya ve Kültürel Çalışmalar (1), Yeni Medya (1), Reklamcılık ve Medya İletişimi (1) anabilim dalları takip etmektedir. Ayrıca mobil iletişim alanında sayıca en fazla tezin Marmara Üniversitesi’nde (3) yazıldığı görülmektedir. Bu rakamları sırasıyla Gazi/Hacı Bayram Veli Üniversitesi (2), İstanbul Üniversitesi (2), Atatürk Üniversitesi (2), Kadir Has Üniversitesi (2), Ankara Üniversitesi (1), Ege Üniversitesi (1), Selçuk Üniversitesi (1), Mersin Üniversitesi (1), İzmir Ekonomi Üniversitesi (1), İstanbul Kültür Üniversitesi (1), İstanbul Arel Üniversitesi (1), Fırat Üniversitesi (1), Bahçeşehir Üniversitesi (1), Gümüşhane Üniversitesi (1) ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (1) takip etmektedir. Tezlerin tarihlerine bakıldığında doktora tezlerindeki eğilime benzer olarak 1994-2001 arası hiçbir çalışmaya rastlanılmamaktadır, 2002-2009 yılları arasında ise sadece 2 tane yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu alandaki çalışmalar yine mobil telefonların artık birçok kişi tarafından kullanılmaya başlandığı 2010 yılı ve sonrasında artmaya başlamıştır.

Mobil iletişim alanında yapılan tezlerde kullanılan yöntemlere bakıldığında ise 16 tezde nicel, 9 tezde nitel ve 13 tezde ise karma yöntemle başvurulduğu görülmüştür. Özellikle mobil iletişimi satın alma, kullanım motivasyonları, tutumlar, bağımlılık ve mobil pazarlama gibi konular üzerinden ele alan tezlerde büyük oranda nicel araştırma yöntemleri kullanılırken, bu teknolojileri toplumsal ilişkilerin ve deneyimin bir parçası olarak, ekonomik, kültürel ve politik bağlamı içerisinde ele alan çalışmalarda ise çoğunlukla nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Son yıllarda yapılan tezlerin önemli bir kısmında da karma yöntemlerin tercih edildiği görülmüştür.

Nicel Yöntem	Nitel Yöntem	Karma Yöntem
16	9	13

**Tablo 1:** İletişim Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yöntemsel Dağılımı

Yukarıda belirttiğimiz gibi önemli bir iletişim teknolojisi olan mobil telefonlar Türkiye’de 1994 yılından itibaren kullanılmaya başlanmasına rağmen, İletişim Bilimleri alanındaki ilk tez çalışması Marmara Üniversitesi’nde Osman Köroğlu tarafından yapılan *Mobil İletişim, Etkileşimli Yayıncılık ve Türkiye’deki Uygulamalar* (2002) başlıklı yüksek lisans tezidir. Medya içeriklerine erişimde mobil iletişim teknolojilerinin kullanımına ve Türkiye’deki örneklerle değinilen bu çalışmada mobil iletişim teknolojilerinin

gelişimi, o dönemki durumu, beklentiler, etkileşimli yayıncılık, e-kitap, mobil internet ve gazetecilik gibi mobil iletişim ile bağlantılı başlıklar altında betimletici bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmayı takiben alanda yapılmış ilk doktora tezi ise Ankara Üniversitesi'nde Funda Başaran tarafından yazılan *Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırmalı Çözümlemesi* (2004) başlıklı çalışmadır. İletişim teknolojilerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eşitsiz bir biçimde yayılması sorununu inceleyen bu çalışma, internetin ve cep telefonlarının ortaya çıkışını ve Türkiye'deki gelişim süreçlerini eleştirel ekonomi-politik bir perspektiften ele alarak alanın gelişimine katkı sağlamıştır.

Bu iki öncü çalışmayı takiben her sene mobil iletişim alanında yapılan araştırmalar belirli temalar altında artarak devam etmiştir. Özellikle 1994-2022 yılları arasında yazılan tezler incelendiğinde bu çalışmaların, (a) Mobil Habercilik ve Yayıncılık, (b) Mobil Pazarlama ve Reklam (c) Kullanıcı Motivasyonu, Algı, Tutum ve Bağımlılık Ekseninde Mobil İletişim (d) Mobil Medya Uygulamaları (e) Mobil İletişim Kültürleri ve Kullanıcı Deneyimleri gibi temalar altında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.

## **Mobil Habercilik ve Yayıncılık**

Mobil iletişim teknolojilerinin gündelik hayatın yanı sıra çalışma hayatının da önemli bir parçası haline gelmesi, özellikle gazetecilik ve yayıncılık alanlarında da köklü dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Akıllı telefonların ve diğer mobil cihazların yaygın kullanımıyla birlikte haberin üretimi, dağıtımı ve tüketimi önemli ölçüde değişmiş ve bu değişim aynı zamanda hem gazetecilerin çalışma pratiklerini hem haberin yayımlandığı alanları ve üretilen içeriği yeniden şekillendirmiştir. Gazeteciler haberleri yakalamak, yazmak ve yayımlamak için mobil cihazları sıklıkla kullanırken, izleyiciler de haberlere her an her yerden erişebilmektedirler. Mobil teknolojiler aynı zamanda gazetecilerin izleyicileriyle etkileşime geçmeleri için de yeni fırsatlar yaratmaktadırlar. Genel olarak mobil iletişimin, gazetecilik ve yayıncılık alanı üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bir yandan yeni zorluklar ortaya çıkarırken, diğer yandan da yeni fırsatlar yaratmaktadır. Dolayısıyla mobil iletişim teknolojilerinin değiştirip dönüştürdüğü bu alanlar ve gazetecilerin mesleki pratiklerindeki dönüşümler, incelenmesi gereken önemli konuların başında gelmektedir. Ancak mevcut tezlere bakıldığında mobil habercilik ya da yayıncılık ile ilgili az sayıda (6) çalışmaya rastlanmaktadır.

Bu çalışmalardan ilki, yukarıda değindiğimiz gibi *Mobil İletişim, Etkileşimli Yayıncılık ve Türkiye'deki Uygulamalar* başlıklı yüksek lisans tezidir (Köroğlu 2002). Bu çalışmayı sırasıyla SMS yolu ile haberin üretim süreçlerini inceleyen *Türkiye'de SMS Haberciliği* (Aslan 2010); habercilikte yeni bir deneyim olan mobil video haber bültenlerinin üretim ve dağıtım aşamalarını ele alan *Görüntülü Habercilikte Yeni Bir Uygulama: Mobil Video Haber Servisleri* (Ünal 2011); Türkiye'deki mobil gazeteciliğin organizasyon yapısını analiz eden *Medya Yakınsaması ve Mobil Gazetecilik* (Sezgin 2017) ve mobil gazeteciliği Irak örneği üzerinden inceleyen *Televizyon Haberciliğinde Mobil Uygulama ve Muhabirlik Pratikleri: Irak Örneğinde* (Albochallab 2019) başlıklı yüksek lisans tezleri takip etmektedir.

Mobil teknolojilerin haber üretiminin, dağıtımının ve tüketiminin tüm aşamalarının önemli bir parçası olmasıyla birlikte, bu alanda daha derinlikli çalışmaların yapılmasının gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, yukarıda değindiğimiz 4 yüksek lisans tezine ek olarak, biri mobil iletişim teknolojileriyle birlikte muhabirlik alanlarında yaşanan dönüşümü, haber üretim süreçleri üzerinden betimlemeyi amaçlayan *Mobil İletişim Teknolojilerindeki Gelişmelere Bağlı Olarak Muhabirlik Mesleğinde Yaşanan Dönüşüm* (Geyik 2020) başlıklı doktora tezi, diğeri ise mobil iletişim teknolojilerinin yayıncılığı ve televizyon izleme pratiklerini ne ölçüde dönüştürdüğü ve bu durumun gelecekte alacağı boyutu inceleyen *Değişen Yayıncılık Pratikleri Açısından Akıllı Telefonların Kullanımı: Televizyon Yayıncılığı ve Mobil Yayıncılık Üzerine Bir İnceleme* (Özcan 2022) başlıklı doktora tezi yapılmıştır.

Mobil iletişim, gazetecilik ve yayıncılık üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, özellikle mobil iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve bu teknolojilerin habercilik alanına dahil edilmesinin, haberin üretim, tüketim ve dağıtım süreçleri ile bağlantılı olarak geleneksel gazetecilik ya da yayıncılık modellerini bir şekilde değiştirip dönüştürdüğü görülmektedir. Dolayısıyla, mobil iletişim teknolojilerinin gazetecilik ve yayıncılık alanında yol açtığı dönüşümlerin tüm aşamalarda incelenmesi, mobil iletişim çalışmalarının zenginleşmesi açısından oldukça önemlidir.

## **Mobil Pazarlama ve Reklam**

Mobil iletişim teknolojileri, özellikle de akıllı telefonlar, piyasaya sürüldükleri ilk andan itibaren tüketicinin önemli bir nesnesi olarak ilgi kazanmışlardır. Bu teknolojilerin gündelik hayata girmesi hem şirketlerin pazarlama platformları ve stratejilerinde hem de insanların tüketim alışkanlıkları ve

satın alma davranışlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Akıllı telefonların ve dijital platformların her zaman her yerde ulaşılabilir olması ile birlikte tüketim kültürü de dönüşüme uğramıştır. Günümüzde artık mobil iletişim teknolojileri “pazarlama dünyasının lojistik ve tanıtım altyapısıyla tüketicilerin günlük yaşamları arasında kritik bir bağlantı noktası oluşturmaktadır. Bu bağlamda, akıllı telefonlar gibi mobil cihazlar, pazarlamacıların tüketicilerin yaratıcılığından faydalanma ve tüketicileri görünür kılma çabalarının bir parçası haline gelmiştir” (Carah 2020, 325). Özellikle reklam algoritmaları ile doğru kişiyi doğru ürünle buluşturmayı sağlayan ve tüketicinin dikkatini çeken dijital platformlar giderek daha çok tercih edilmektedir. Dolayısıyla, insanlar artık tüketim kültürünü dijital platformlardaki içerik ve verilere odaklanarak deneyimlemektedir ve bu deneyimin merkezinde mobil iletişim teknolojileri yer almaktadır.

Mobil iletişim teknolojilerinin tüketiciyi her zaman her yerde erişilebilir ve sürekli bağlantıda tutma özelliği, mobil pazarlama stratejilerinin her geçen gün yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Müşteri veri tabanları kullanılarak atılan kısa mesajlar, konum verilerinden hareketle kişilere yakın mağaza ya da merkezlerin gösterilmesi yoluyla tüketiciyi hedefleme uygulamaları, geleneksel ve dijital medya arasındaki etkileşimli reklamlar ve sosyal medya hesaplarında gösterilen sponsorlu içerikler bu mobil pazarlama stratejilerine verilebilecek örnekler arasındadır (Carah 2020, 326). Dolayısıyla, akıllı telefonların toplumsal alanda kullanımının bu kadar yaygınlaşması ve her yaştan ve toplumdan insanın gündelik pratiklerinin önemli bir parçası olması onu tüketim, pazarlama gibi alanların cazibe merkezi olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda pazarlama, reklamcılık, tüketim, satın alma gibi pazarlama iletişiminin temel çalışma konuları mobil iletişim alanına da hızla entegre olmuştur. Bu alanda yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmı işletme bölümleri altında gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, iletişim fakültelerinde de özellikle halkla ilişkiler ve tanıtım ya da reklamcılık bölümlerinde mobil pazarlamaya yönelik çalışmalarda artış görülmektedir.

Bu alanda 3 doktora ve 5 yüksek lisans olmak üzere toplam 8 tane tez yazılmıştır. Bu çalışmalardan ilki dönemin gazete ve dergilerinde yer alan mobil telefon reklamlarını analiz eden *Gazete ve Dergilerdeki Mobil Telefon Reklamlarının Göstergibilimsel Açından Çözümlemesi* (Tuncer 2003) başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmayı sırasıyla, cep telefonlarının satın alım sürecinde ve kullanımında reklamların nasıl bir rol oynadığını sorgulan *Cep Telefonu Reklamlarının Yapısal İçeriği ve Tüketim Sürecindeki Rolü Üzerine Bir*

*İnceleme* (Tellan 2005) başlıklı doktora tezi; tüketicilerin mobil pazarlama ve özellikle de SMS pazarlamasına yönelik tutumlarının ele alındığı *Doğrudan Pazarlama Aracı Olarak Cep Telefonu Kullanımı ve Tüketici Tutumları* (Zengin 2010) başlıklı yüksek lisans tezi; konum, zaman, yaş cinsiyet gibi müşterilerin bağlam bilgisi üzerinden mobil pazarlama iletişiminin rolüne odaklanan *Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı* (2014) başlıklı doktora tezi; akıllı telefon reklamları üzerinden marka algısının incelenmesinin yapıldığı *The Impact of Advertisements on Consumer Perception of Brand Personality: An Analysis of Apple and Samsung Smartphone Advertisements* (Erdoğan 2015) başlıklı yüksek lisans tezi; mobil alışveriş ve tüketici davranışlarının ele alındığı *Türkiye'de Mobil Alışverişin Çevrimiçi Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma* (Uylaş 2016) başlıklı yüksek lisans tezi; kurumsal itibarlar, risk faktörleri ve satın alma ilişkisine odaklanılan *Kurumsal İtibarın Satın Alma Davranışına Etkisi: Akıllı Telefon Kullanıcıları Üzerine Bir Alan Çalışması* (Yarım 2018) başlıklı yüksek lisans tezi ve son olarak cep telefonu tüketicilerinin planlı eskitmeye yönelik tutumlarının bilişsel, duygusal ve davranışsal öğelerinde reklamların rolüne odaklanan *Tüketicilerin Planlı Eskitmeye Yönelik Tutumları: Akıllı Telefon Tüketicileri Üzerine Bir Araştırma* (Çerçi 2019) başlıklı doktora tezi takip etmektedir. Bu çalışmalardan da görüldüğü gibi tüketim, reklam, tutum gibi mobil pazarlama kavramları iletişim alanlarında da çalışılmakta; ancak, bu pazarın günümüzde kazandığı boyut göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmalar hem sayı hem de içerik olarak oldukça sınırlı kalmaktadır.

## **Kullanıcı Motivasyonu, Algı, Tutum ve Bağımlılık Ekseninde Mobil İletişim**

Mobil iletişim teknolojileri, özellikle de akıllı telefonlar gündelik ve özel hayata bu kadar eklenmişken, bu alanda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı da kullanıcıların bu cihazları hangi nedenlerle hayatlarına dahil ettikleri, bu teknolojilere ilişkin algılarının ve tutumlarının nasıl şekillendiği, temel motivasyonlarının neler olduğu ve bu teknolojilerle kurdukları ilişkinin bağımlılık düzeyi gibi konuların etrafında yoğunlaşmaktadır. Özellikle, anaakım iletişim kuramları kapsamında çalışılan bu konular, mobil iletişim araştırmalarında da benzer şekilde yerini almıştır. Bu bağlamda yapılan ilk çalışmalarından biri, gençlerin cep telefonu kullanım motivasyonlarını ele alan *Genç Tüketicilerin Cep Telefonu Kullanımına İlişkin İhtiyaç ve Motivasyonlarının İncelenmesi* (Şener 2011) başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmayı sırasıyla, üniversite öğrencilerinin cep telefonu kullanım alışkanlıklarını

ve motivasyonlarını inceleyen *Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme* (Bal 2013) başlıklı doktora tezi; Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin mobil iletişim teknolojilerine ilişkin algılarını analiz eden *Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları* (Yumurtacı 2015) başlıklı doktora tezi; iletişim fakültesi öğrencilerinin akıllı telefon kullanımına ilişkin fikirlerini araştıran *İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefonu Kullanımına İlişkin Görüşleri* (Durmuş 2017) başlıklı yüksek lisans tezi ve mobil telefon kullanıcılarının bu cihazlar aracılığıyla kendilerine gelen reklamlara ilişkin düşüncelerini inceleyen *Akıllı Telefon Kullanıcılarının Mobil İnternet Reklamlarına Yönelik Tutumu* (Özbey 2018) başlıklı yüksek lisans tezi takip etmektedir.

Mobil telefon kullanıcılarının önemli bir kısmı, artık bedenlerinin bir uzantısı olarak gördükleri bu teknolojilerden çok kısa bir süre bile ayrıldıklarında ciddi şekilde endişe duyduklarını ifade etmektedirler (Cheever vd. 2014). Kullanıcıların dile getirdiği bu endişe, literatürde cep telefonsuz kalma korkusu anlamına gelen “nomofobi”dir. Özellikle mobil telefon kullanıcılarında görülen duygusal durumu ifade etmek için kullanılan nomofobi (Walsh vd. 2007; Roberts vd.2014; Roberts vd. 2015), mobil iletişim literatüründe, genellikle psikoloji alanında yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır; ancak sayıca az olmakla birlikte İletişim alanında da yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki nomofobi ve kişilerarası ilişkilere odaklanan *Akıllı Telefon Bağımlılığı'nın (Nomofobi) Kişilerarası İlişkiler Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma* (Kars 2020) başlıklı yüksek lisans tezi, diğeri ise nomofobinin bir il ölçeğinde ele alındığı *Akıllı Telefon Bağımlılığı: Erzurum İli Üzerine Bir İnceleme* (Kuyumcu 2021) başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu tezlerden de görüldüğü gibi, mobil telefon kullanımlarına ilişkin araştırmaların önemli bir kısmı gençlerin, özellikle de üniversite öğrencilerinin mobil telefon kullanım motivasyonları, tutumları, algıları ve bağımlılıkları üzerinden çalışılmaktadır. Bu araştırmalar genellikle anaakım iletişim kuramlarından faydalanmakta ve buna paralel olarak nicel veri toplama yöntemlerinden yararlanmaktadırlar.

## **Mobil Medya Uygulamaları**

Akıllı telefonlarla birlikte hayatımıza dahil olan uygulamalar, mobil iletişimin merkezinde yer almaktadır. Navigasyondan fal bakmaya, sohbetten seyahate, sağlıktan eğitime, eğlenceden bankacılığa kadar çok sayıda uygulama akıllı telefonlar sayesinde her zaman her yerde erişilebilir olmakta ve birçok



anlamda zamandan tasarruf ederek işlerimizi kolaylaştırmamızı sağlamaktadır. Dolayısıyla mobil medya uygulamaları hem mobil iletişimin hem de gündelik deneyimlerimizin incelenmesi için oldukça önemli bir alan oluşturmaktadır. Ancak mobil medya uygulamaları ile ilgili iletişim bilimleri altında yapılmış az sayıda tez bulunmaktadır. Aslında bu durum uluslararası literatürde de benzer bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. *Dialogues on Mobile Communication* kitabında kendisi ile yapılan görüşmede, Rich Ling, uygulamalar ve uygulamaların kullanımıyla ilgili çok fazla araştırma görmediğini ve bu alanda çalışmaların yapılmasının önemli olduğunu belirtmiştir (Ling ve Typhina 2017, 39).

Bu kapsamda yapılan taramada 3 yüksek lisans, 3 doktora olmak üzere toplam 6 tane teze rastlanmıştır. Bu çalışmalar sırasıyla, İstanbul Polis uygulamasının geliştirilme amacının ve bu uygulamanın genel olarak m-devlet uygulamaları açısından yerinin incelendiği *Elektronik Devletten Mobil Devlete Geçişte Akıllı Telefon Uygulamalarının Yeri, Önemi ve İstanbul Polis Uygulaması* (Uysal 2015) başlıklı yüksek lisans tezi; oyunlaştırma ve hakla ilişkiler ilişkisine odaklanan *Halkla İlişkilerde Oyunlaştırma Kavramı: Procter & Gamble Mobil Uygulamasının İncelenmesi* (Bayındır 2021) başlıklı yüksek lisans tezi; Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin mobil uygulamaları ve kullanıcı yorumlarını analiz eden *Diyalojik İletişim Kuramı Ekseninde Dijital Kurumsal İletişim: Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin Mobil Uygulamaları ve Kullanıcı Yorumları Üzerine Bir Analiz* (Saral-Güneş 2022) başlıklı doktora tezi ve üniversite öğrencilerinin dil öğreniminde mobil uygulama kullanımlarını inceleyen *Evrensel İletişim Dili 'İngilizce'nin Öğrenilmesi ve Kavranmasında Yeni İletişim Teknolojilerinin Önemi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma: Üniversite Öğrencilerinin Dil Öğreniminde Akıllı Telefon Uygulamalarının Rolü* (Çıtır-Öztürk 2022) başlıklı yüksek lisans tezidir.

Mobil uygulamaların kendisine ve kullanıcı deneyimlerine odaklanan bu tezleri, mobil uygulamaları gözetim kapitalizmi ve etik web çerçevesinde ele alan *Gözetim Kapitalizminde Kişisel Verilerin Kullanımı: Etik Web Çerçevesinde Web Siteleri Ve Mobil Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma* (Uluk 2022) başlıklı doktora tezi ve yine bu uygulamaları veri gözetimi ve mahremiyet ihlali bağlamında inceleyen *Büyük Veri Analitiği ve Mahremiyeti: Mobil Uygulamaların Kullanım Düzeyi ve Gizlilik Endişesi Üzerine Bir İnceleme* (Uyanık 2022) başlıklı yüksek lisans tezi takip etmektedir. Bu çalışmalar mobil uygulamalar ile ilgili literatürün genişlemesine katkı sağlamakla birlikte, mobil uygulamaları daha makro bir perspektiften ele alan çalışmaların da azlığını gözler önüne sermektedir.

## Mobil İletişim Kültürleri ve Kullanıcı Deneyimleri

Bugüne kadar hiçbir teknoloji mobil telefonlar gibi toplumsal alana ve insanların gündelik rutinlerine bu kadar dahil olmamıştır. Artık etrafımızda gördüğümüz herhangi birine bir mobil telefonu olup olmadığını sormak bile anlamsız hale gelmiştir. 2022’de Türkiye’de mobil abone sayısının 90.8 milyona yükseldiğini (BTK 2022) göz önünde bulundurursak, günümüzde 7’den 70’e herkesin bir mobil telefonu olduğunu var saymak mümkündür. Mobil iletişim teknolojilerinin hem gündelik pratiklere hem de toplumsal alana bu kadar eklenmesi ile birlikte, bu teknolojilerin yol açtığı toplumsal dönüşüm, oluşturduğu yeni kültürlenme ve kimliklenme pratikleri ve farklı kullanıcı deneyimleri de incelenmesi gereken önemli bir alan oluşturmaktadır (Vincent ve Haddon 2018, Ling vd. 2020). Özellikle mobil telefonların toplumsallaşması üzerine yapılan çalışmalar genellikle bu teknolojilerin edinilmesine, benimsenmesine, toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisine, kültürel temsillerine, kullanım biçimlerine ve bu kullanımların gündelik hayatı nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Bu çalışmalar mobil iletişim kültürlerini ve kullanıcı deneyimlerini anlamak ve bu alandaki çalışmaları ulusal ve uluslararası bağlamda genişletmek için gereklidir.

Bu çerçevede yapılan ilk çalışmalardan biri gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olan mobil iletişim teknolojilerinin toplumsal alana etkileri ve bu etkilerin yol açtığı dönüşümlerin tartışmaya açıldığı *Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma* (Başkaya 2010) başlıklı doktora tezidir. Mobil iletişim teknolojilerinin toplumsal kullanımı, sadece Türkiye bağlamında değil farklı ülkelerdeki kullanım pratikleri üzerinden de ele alınmıştır. Bu çalışmalardan biri mobil telefonların Jakarta’daki görme engelli bireyler tarafından yardımcı teknoloji olarak nasıl kullanıldığını ele alan *Influence Of Smartphone Usage To Mobility Of Visually Impaired: Study In Jakarta* (Karmidi 2017) başlıklı yüksek lisans tezi; diğeri ise Somali’de akıllı telefonlar aracılığıyla mobil internet kullanım pratiklerine odaklanan *İletişim Aracı Olarak Akıllı Telefonlarda Mobil İnternet Kullanımının İncelenmesi: Somali Örneği* (Hassan 2017) başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu iki tezi sırasıyla, akıllı telefonlarda yabancılaşmanın gündelik görünümüne odaklanan *İletişim, Yabancılaşma ve Meta Fetişizmi: Akıllı Telefonlar Üzerine İnceleme* (Canpolat 2017) başlıklı doktora tezi; gündelik hayat pratikleri bağlamında cep telefonlarının toplumsal anlamına bakan *Teknolojinin Toplumsal İnşası Yaklaşımı Bağlamında Cep Telefonunun Toplumsal Anlamı* (Madikova 2018)



başlıklı doktora tezi; mobil haber sitelerini kullanıcı deneyimi bağlamında ele alan *Haber Sitelerinin Akıllı Telefonlarda Görüntülenen Sayfalarında Kullanıcı Deneyimi Tasarımının İncelenmesi* (Çeçen 2019) başlıklı yüksek lisans tezi; mobil telefonlar ve samimiyet ilişkisine odaklanan *Kişilerarası İletişim Sürecinde Samimiyet Olgusu: Cep Telefonu İle Arama ve Mesajlaşma Bağlamında Bir Araştırma* (Ünal 2019) başlıklı yüksek lisans tezi ve mobil telefonların gündelik hayatta kullanım pratiklerini toplumsal cinsiyet dinamikleri üzerinden ele alan *Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye'de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri* (Dede-Özdemir 2019) başlıklı doktora tezi takip etmektedir.

Mobil iletişimi toplumsal dönüşüm ve kullanıcı deneyimleri üzerinden ele alan bu çalışmalardan, özellikle doktora düzeyinde yapılanların hepsi, bu teknolojileri birey, toplum ve teknoloji etkileşimi bağlamında ele almış ve genel olarak eleştirel teorik bir perspektiften faydalanmışlardır. Mobil iletişim teknolojilerin toplumsal alanda yarattığı iletişimsel dönüşüm ve farklı kullanıcıların bu teknolojileri hayatlarına nasıl dahil ettikleri, çalışılması gereken önemli konuların başında gelmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, her biri alana farklı bağlamlarda katkı sağlamakla birlikte, Türkiye'de hala mobil iletişimin, yaş, cinsiyet, etnik köken, engellilik, sınıfsal konum gibi değişkenler üzerinden yeteri kadar ele alınmadığı dikkat çekmektedir.

## Sonuç

Mobil iletişim konusunda yapılmış çalışmalar insan ve toplum bilimleri alanı altında değerlendirildiğinde bu araştırmaların önemli bir kısmının, mobil pazarlama, kullanıcıların satın alma motivasyonları, mobil iletişim teknolojilerin eğitimde kullanımı, akıllı telefon bağımlılığı ve kullanıcı deneyimleri gibi konular etrafında kümелendiği görülmektedir. İletişim alanında yapılan çalışmalarda da benzer bir eğilim dikkat çekmektedir. Bu alandaki çalışmalar, yukarıdaki temalarda belirtildiği gibi mesleki pratiklerde yaşanan dönüşümler, mobil pazarlama, kullanıcı tutumları ve toplumsal kullanım pratikleri gibi konular üzerinden çerçelenmektedir. Oysaki mobil iletişim, bu teknolojilerin kullanım alanının genişliğinden dolayı çok farklı bağlamlarda ele alınması gereken önemli bir çalışma alanı sunmaktadır.

Mobil telefonların farklı kültürel ve toplumsal bağlamlarda incelenmesi, bu teknolojilerin oluşturduğu yeni kültürlenme ve kimliklenme deneyimleri, kullanıcıların anlam dünyasında nasıl bir yer edindiği, kullanım pratiklerinin

mevcut sosyo-ekonomik durumlarla nasıl ilişkilendiği, bu teknolojilerin hakim güç iktidar ilişkilerini sürdürmede ya da yerinden etmede nasıl bir rol oynayabileceği gibi temelde mobil telefonlarının nasıl toplumsallaştığı ve gündelik hayata eklenildiği incelenmesi gereken önemli konulardandır. Ancak, mevcut çalışmalara bakıldığında etnografik alan araştırmalarıyla desteklenen belli başlı birkaç çalışma haricinde bu konulara genellikle odaklanılmamıştır. Ayrıca mobil iletişim çalışmaları, özellikle 2000’li yılların başından itibaren dünyada yükselen bir trend izlerken Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalar oldukça azdır. Son yıllarda mobil iletişim üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir artış görülmesine rağmen, bu rakam hala dünyadaki sayıları yakalamaktan oldukça uzaktır. Dolayısıyla, mobil iletişim alanında yapılmış tezlerin bu değerlendirmesi, ileride yapılacak çalışmaların bu alandaki boşlukları görmeleri ve bu boşlukları dolduracak nitelikli araştırmalar yürütmeleri için yol gösterici olacaktır.

Rich Ling’in dediği gibi “ilginç bir zamanda yaşıyoruz” çünkü mobil teknolojilerde yaşanan bu değişimler, bizlere bu dünya ile bütünleşmenin yeni yollarını sağlamaktadır (Ling ve Typhina 2017, 9). Elimizdeki mobil telefonların kullanım alanı ve amacı gün geçtikçe genişlemekte ve öngörülmesi güç bir şekilde dönüşmektedir. Dolayısıyla, mobil teknolojilerdeki bu hızlı gelişmeye paralel olarak farklı disiplinlerden araştırmacıların, mobil iletişim teknolojileri ve toplum arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin farklı disiplinlerdeki kesişim noktalarını araştırmaları ve bu araştırmaları ulusal ve uluslararası bağlamlarda karşılaştırmaları, mobil iletişim alanında çeşitliliğinin sağlanması ve alanın gelişmesi için gereklidir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yaptığımız taramada gördüğümüz gibi Psikoloji, İşletme, Eğitim, Sosyoloji, Güzel Sanatlar, Hukuk, Edebiyat, Siyaset Bilimi ve İletişim gibi mobil iletişim teknolojilerini inceleyen birçok disiplin vardır. Tüm bu disiplinlerin kendi kuramsal perspektifleri, yöntemleri ve konuyu ele alma biçimleri farklıdır. Bu disiplinler farklılıkların hem dünyada hem de Türkiye’de mobil iletişim çalışmalarının gelişimine katkı sağlaması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, gündelik pratiklerimizin merkezinde yer alan bu teknolojilerin farklı teorik, metodolojik ve kültürel bağlamlarda ele alınması, Türkiye’de mobil iletişim çalışmalarının yaygınlaşması ve ilgi gören bir çalışma alanı olması açısından önemlidir. Ayrıca, mobil iletişim teknolojilerinin her geçen gün daha da geliştiği, kullanıcı deneyimlerini ve sektördeki gelişmeleri etkileme ve şekillendirme açısından gelecekte daha önemli rollere sahip olabileceği bir dünyada, bu alandaki gelişmeleri takip etmek oldukça

önemlidir. Mobil iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmelere, değişimlere ve trendlere hâkim olmak, mobil iletişimin geleceğinin nasıl olacağını anlamamanın yollarından biridir. Dolayısıyla mobil iletişim teknolojilerinin özellikle son yıllarda gündeme oturan yapay zekâ uygulamalarıyla, algoritmalar ve sanal asistanlar gibi yeni yazılımlarla nasıl ilerleyeceğini ve bu bağlamda oluşacak yeni kullanıcı deneyimlerini inceleyecek çalışmaların da yapılması gerekecektir.

## Kaynakça

- Abeln, Muriel. 1997. "Adoption and Use of Mobile Telephony in Europe." *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s COST248 Mobile Workgroup* içinde, editör Leslie Haddon, 14-23. UK: University of Sussex.
- Albochallab, Ruwaida. 2019. "Televizyon Haberciliğinde Mobil Uygulama ve Muhabirlik Pratikleri: Irak Örneğinde." Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- Ardıç, Nurullah. 2001. "Mobile Phone and the Re-Negotiation of the Public and the Private." Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Aslan, Kemal. 2010. "Türkiye'de SMS Haberciliği." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Aslan, Kemal. 2011. *Türkiye'de SMS Haberciliği*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Bal, Enes. 2013. "Teknoloji Çağında Cep Telefonu Kullanım Alışkanlıkları ve Motivasyonlar: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme." Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Bal, Enes. 2014. *Teknoloji Gençlik ve Mobil Yaşam*. İstanbul: Literatürk Academia
- Başaran, Funda. 2004. "Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırmalı Çözümlemesi." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Başkaya, Zafer. 2010. "Mobil İletişim Teknolojilerinin Sosyal Bir Paradigma Olarak Türk Toplumsal Yaşamına Etkileri ve Toplumsal Düzenin Yeniden Şekillenmesi Üzerine Bir Araştırma." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.
- Bayındır, Berkan. 2021. "Halkla İlişkilerde Oyunlaştırma Kavramı: Procter & Gamble Mobil Uygulamasının İncelenmesi." Yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Binark, Mutlu. 2016. "Akıllı Telefonlarla Bağlantılı Olma Hâli ve Yeni Kültür/lenme ve Deney /im /lerimiz." *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 20(234-235-236): 131-137.
- Brown, Barry, Nicola Green ve Richard Harper. 2002. *Wireless World: Social, Cultural and Interactional Issues in Mobile Communications and Computing*. London: Springer-Verlag.
- BTK. (2022) "Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü, Üç Aylık Pazar Verileri Raporu" <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/pazar-verileri/2022-3-k-disi-3ocak.pdf>
- Canpolat, Emre. 2017. "İletişim, Yabancılaşma ve Meta Fetişizmi: Akıllı Telefonlar Üzerine İnceleme." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.

- Carah, Nicholas. 2020. "Mobile Marketing." *The Oxford Handbook of Mobile Communication and Society* içinde, editörler Rich Ling, Leopoldina Fortunati, Gerard Goggin, Sun Sun Lim ve Yuling Li, 325-338. UK: Oxford University Press.
- Caron, André ve Letizia Caronia. 2007. *Moving Cultures: Mobile Communication in Everyday Life*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Castells, Manuel, Mireia Fernández-Ardèvol, Jack Linchuan Qiu ve Araba Sey. 2007. *Mobile Communication and Society: A Global Perspective*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cheever, Nancy A., Larry D. Rosen, L. Mark Carrier ve Amber Chavez. 2014. "Out of Sight Is Not Out of Mind: The Impact of Restricting Wireless Mobile Device Use on Anxiety Levels Among Low, Moderate and High Users." *Computers in Human Behavior* 37:290-297. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.05.002>
- Cırık, Batural. 2016. "Mobil İletişim Platformlarında Kullanılan Görsellerin Renk Körlüğü Üzerindeki Etkileri ve Farkındalığının Artırılması." Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi.
- Çeçen, Fulya. 2019. "Haber Sitelerinin Akıllı Telefonlarda Görüntülenen Sayfalarında Kullanıcı Deneyimini Tasarımının İncelenmesi." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Çelik, Burçe. 2007. "Addicted Bodies: Cellular Telephony, Melancholia and Individual Articulation in Turkey" Doktora tezi, McGill University.
- Çelik, Burçe. 2009. "Rethinking the Technoscape and Contextualizing Cellular Telephony in Turkey." *Marmara İletişim Dergisi*, 14:51-68
- Çelik, Burçe. 2010. "Türkiye'de Cep Telefonu, Melankoli ve Teknoloji." *Toplum ve Bilim* 117: 56-74.
- Çelik, Burçe. 2011. "Cellular Telephony in Turkey: A technology of Self-Produced Modernity." *European Journal of Cultural Studies* 14(2):147-161. <https://doi.org/10.1177/1367549410392267>
- Çelik, Burçe. 2013. "Teknoloji ile Kimlik Mücadelesi: Kürt Gençleri ve Cep Telefonu." *Sahanın Sesleri İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem* içinde, editör Hakan Ergül, 257-277. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çerçi, Merve. 2019. "Tüketicilerin Planlı Eskitmeye Yönelik Tutumları: Akıllı Telefon Tüketicileri Üzerine Bir Araştırma." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.
- Çıtır-Öztürk, Gülcan. 2022. "Evrensel İletişim Dili 'İngilizce'nin Öğrenilmesi ve Kavranmasında Yeni İletişim Teknolojilerinin Önemi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma: Üniversite Öğrencilerinin Dil Öğreniminde Akıllı Telefon Uygulamalarının Rolü." Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

- Çoroğlu, Coşkun. 1998. "Cep Telefonu Sahiplerinin Bu Telefonlarla İlgili Satınalma Davranışları Üzerine Bir Pilot Araştırma." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Dede-Özdemir, Yeliz. 2019. "Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Türkiye'de Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Kullanım Pratikleri." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Dede-Özdemir, Yeliz. 2020. *Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Alternatif Bilişim Yayınları
- Demir, Hakan. 1999. "Mobil Telefon İşletmeciliği İçin Alternatif Lisans Verme Modeli." Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Deniz, Sinem. 2014. "Ergenlerin Problemleri Mobil Telefon Kullanımının Utangaçlık ve Sosyal Anksiyete ile İlişkisinin İncelenmesi." Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi.
- Döventaş, Ebru. 2009. "Elektronik Devletten Mobil Devlete Geçiş." Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi.
- Durmuş, Tolgay. 2017. "İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefonu Kullanımına İlişkin Görüşleri." Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi.
- Erdoğan, Emircan. 2015. "The Impact of Advertisements on Consumer Perception of Brand Personality: An Analysis of Apple and Samsung Smartphone Advertisements." Yüksek lisans tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Ergül, Hakan, Emre Gökalep ve İncilay Cangöz. 2009. *Yoksulların Günlük Yaşamında Medya: Eskişehir Bağlamında Bir Alan Araştırması*. Tübitak Sobag 107K400 no'lu Araştırma Projesi.
- Fortunati, Leopoldina. 1997. "The Ambiguous Image of the Mobile Phone." *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s COST248 Mobile Workgroup* içinde, editör Leslie Haddon, 131-145. UK: University of Sussex.
- Geyik, Kurbanı. 2020. "Mobil İletişim Teknolojilerindeki Gelişmelere Bağlı Olarak Muhabirlik Mesleğinde Yaşanan Dönüşüm." Doktora tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Glutz, Peter, Stefan Bertschi ve Chris Locke. 2005. *The Thumb Culture: The Meaning of Mobile Phones for Society*. New Brunswick, NJ: Transaction. Formun Altı
- Goggin, Gerard ve Jacqueline Clark. 2009. "Mobile Phones and Community Development: A Contact Zone Between Media and Citizenship." *Development in Practice*. 19(4-5): 585-597. <https://doi.org/10.1080/09614520902866371>
- Goggin, Gerard, Rich Ling ve Larissa Hjorth. 2015. "Must-Read Mobile Technology Research: A Field Guide." *Mobile Technologies* içinde, editörler Gerard Goggin, Rich Ling ve Larissa Hjorth, 1-16. New York: Routledge.

- Haddon, Leslie. 1997a. *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s COST248 Mobile Workgroup*. Editör Leslie Haddon. UK: University of Sussex.
- Haddon, Leslie. 1997b. *Themes in Mobile Telephony Final Report of the COST 248 Home and Workgroup*. Stockholm: Telia.
- Haddon, Leslie. 1998. "The Experience of the Mobile Phone" XIV World Congress of Sociology: Social Knowledge: Heritage, Challenges, Prospects. Montreal, 26 Temmuz- 1 Ağustos.
- Hartmann, Maren, Peter Rössler ve Joachim R. Höflich. 2008. *After The Mobile Phone?: Social Changes and The Development of Mobile Communication*. Berlin: Frank & Timme.
- Hassan, Amal Abdoukader. 2017. "İletişim Aracı Olarak Akıllı Telefonlarda Mobil İnternet Kullanımının İncelenmesi: Somali Örneği." Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Horst, Heather A. ve Daniel Miller. 2006. *The Cell Phone: An Anthropology of Communication*. Oxford and New York: Berg.
- Höflich, Joachim ve Margit Hartmann. 2006. *Mobile Communication in Everyday Life: An Ethnographic View*. Frank & Timme, Berlin.
- Ito, Mizuko, Daisuke Okabe ve Misa Matsuda. 2005. *Personal, Portable, Pedestrian: Mobile Phones in Japanese Life*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Jarratt, J. Jennifer ve Joseph F. Coates. 1990. "Future Use of Cellular Technology: Some Social Implications" *Telecommunications Policy* 14 (1): 78-84. [https://doi.org/10.1016/0308-5961\(92\)90111-2](https://doi.org/10.1016/0308-5961(92)90111-2)
- Kalkan, Murat. 2016. "Hırsızlık ve Cep Telefonu Hırsızlığı." Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi.
- Kalsın, Berrin. 2016. "Mobil Habercilik ve Sosyal Medya: Haber Yazım Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma." *Sosyal Medya Araştırmaları* 3 içinde, editörler Ali Büyükaşan ve Ali Murat Kırık, 341-366. İstanbul: Çizgi Kitabevi
- Karmidi, Sabilul Maarifah. 2017. "Influence of Smartphone Usage to Mobility of Visually Impaired: Study In Jakarta." Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi.
- Kars, Ahmet. 2020. "Akıllı Telefon Bağımlılığı'nın (Nomofobi) Kişilerarası İlişkiler Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma." Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Katz, James E. 2008. *Handbook of Mobile Communication Studies*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Katz, James ve Mark Aakhus. 2002. *Perpetual Contact: Mobile Communication,*



- Private Talk, Public Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kopomaa, Timo. (2000). *The City in Your Pocket: Birth of the Mobile Information Society*. Helsinki: Gaudemus.
- Köroğlu, Osman. 2002. "Mobil İletişim, Etkileşimli Yayınclılık ve Türkiye'deki Uygulamalar." Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kuyumcu, Muhammed. 2021. "Akıllı Telefon Bağımlılığı: Erzurum İli Üzerine Bir İnceleme." Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Lange, Klaus. 1993. "Some Concerns about the Future of Mobile Communications in Residential Markets." *Telecommunication: Limits to Deregulation* içinde, editör Mads Christofferson ve Anders Henten, 197-210. Amsterdam: IOS Press.
- Leung Louis ve Ran Wei. 1999. "Who Are The Mobile Phone Have-Nots? Influences and Consequences." *New Media & Society* 1(2): 209-226.
- Licoppe, Christian. 2004. "Connected' Presence: The Emergence of a New Repertoire for Managing Social Relationship in a Changing Communication Technospace." *Environment and Planning D: Society and Space* 22(1):135-156.
- Lie, Merete ve Knut H. Sørensen. 1996. *Making Technology Our Own? Domesticating Technology Into Everyday Life*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Ling, Rich ve Donner, Jonathan. 2009. *Mobile Communication*. UK: Politiy Press.
- Ling, Rich ve Gitte Stald. 2010. "Mobile Communities: Are We Talking About a Village, a Clan, or a Small Group?." *American Behavioral Scientist* 53(8): 1133-1147. <https://doi.org/10.1177/0002764209356245>
- Ling, Rich ve Typhina Eli. 2017. "Mobile Communication." *Dialogues on Mobile Communication* içinde, editör Adriana de Souza e Silva, 33-50. London: Routledge.
- Ling, Rich. 1997. "'One Can Talk About Common Manners!': The Use of Mobile Telephones in Inappropriate Situations." *Themes in Mobile Telephony Final Report of the COST 248 Home and Workgroup* içinde, editör Leslie Haddon, Stockholm: Telia.
- Ling, Rich. 1998. "The Technical Definition Of Social Boundaries: Video Telephony and the Constitution of Group Membership." *Blurring Boundaries: When Are Information and Communication Technologies Coming Home?* içinde, editörler Annevi Kant ve Enid Mante Meier, 107-130. Stockholm: Telia.
- Ling, Rich. 1999. "Traditional Fixed and Mobile Telephony for Social Networking Among Norwegian Parents." *The 17th International Symposium on Human Factors in Telecommunication* içinde, 245-256. Copenhagen: TelElanmark.



- Ling, Rich. 2004. *The Mobile Connection: The Cell Phone's Impact on Society*. Morgan Kaufmann.
- Ling, Rich. 2008. *New Tech, New Ties: How Mobile Communication is Reshaping Social Cohesion*. MIT Press: London.
- Ling, Rich. Leopoldina Fortunati, Gerard Goggin, Sun Sun Lim ve Yuling Li. 2020. *The Oxford Handbook of Mobile Communication and Society*. UK: Oxford University Press.
- Madikova Özer, Aizat. 2018. "Teknolojinin Toplumsal İnşası Yaklaşımı Bağlamında Cep Telefonunun Toplumsal Anlamı." Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Öktem, Seda. 2005. "Mobil Telefon Abonelik Sözleşmesi." Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özbey, Elif. 2018. "Akıllı Telefon Kullanıcılarının Mobil İnternet Reklamlarına Yönelik Tutumu." Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi.
- Özcan, Ömer Faruk. 2022. "Değişen Yayıcılık Pratikleri Açısından Akıllı Telefonların Kullanımı: Televizyon Yayıcılığı ve Mobil Yayıcılık Üzerine Bir İnceleme." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.
- Özcan, Yusuf Ziya ve Abdullah Koçak. 2003. "Research Note: A Need or a Status Symbol?: Use of Cellular Telephones in Turkey." *European Journal of Communication* 18(2): 241-254. <https://doi.org/10.1177/0267323103018002004>
- Özyal, Burak ve Gülgün Erdoğan Tosun. 2017. "Dijital Gazeteciliğin Gelişen Bir Formu Olarak Mobil Gazetecilik." *Akdeniz İletişim* 28: 60-81.
- Plant, Sadie. 2001. *On the Mobile: The Effects of Mobile Telephones on Social and Individual Life*. Schaumburg, IL: Motorola.
- Pool, Tim. 2016. "Mobil gazetecilik." *TRT Akademi* 1(2): 703-714.
- Rakow, Lana ve Vija Navarro. 1993. "Remote Mothering and the Parallel Shift: Women Meet the Cellular Phone", *Critical Studies in Mass Communication* 10(2):144-157. <https://doi.org/10.1080/15295039309366856>
- Rheingold, Howard. 2002. *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. Cambridge, MA: Perseus.
- Roberts, James A., Luc Honore Petnji YaYa ve Chris Manolis. 2014. "The invisible addiction: Cell-phone activities and addiction among male and female college students." *Journal of Behavioral Addictions*. 3(4), 254-265. <https://doi.org/10.1556/JBA.3.2014.015>
- Roberts, James. A., Chris Pulling ve Chris Manolis. 2015. "I need my smartphone: A hierarchical model of personality and cell-phone addiction." *Personality and Individual Differences*. 79: 13-19. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.01.049>

- Saral-Güneş, Selda. 2022. *"Diyalogik İletişim Kuramı Ekseninde Dijital Kurumsal İletişim: Türkiye'deki Büyükşehir Belediyelerinin Mobil Uygulamaları ve Kullanıcı Yorumları Üzerine Bir Analiz."* Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi.
- Saran, Murat. 2009. *"Exploring the Use of Mobile Phones for Supporting English Language Learners' Vocabulary Acquisition."* Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Sezgin, Sema. 2017. *"Medya Yakınsaması ve Mobil Gazetecilik"*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi.
- Şener, Zehra Işıl. 2011. *"Genç Tüketicilerin Cep Telefonu Kullanımına İlişkin İhtiyaç ve Motivasyonlarının İncelenmesi."* Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.
- Şenyüz, Bilge ve Fırat Tufan. 2022. *Mobil İletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tellan, Derya. 2005. *"Cep Telefonu Reklamlarının Yapısal İçeriği ve Tüketim Sürecindeki Rolü Üzerine Bir İnceleme."* Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Tuncer, Saniye. 2003. *"Gazete ve Dergilerdeki Mobil Telefon Reklamlarının Göstergibilimsel Açından Çözülmesi."* Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.
- Uluk, Murat. 2022. *"Gözetim Kapitalizminde Kişisel Verilerin Kullanımı: Etik Web Çerçevesinde Web Siteleri ve Mobil Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma."* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Uyanık, Gizem. 2022. *"Büyük Veri Analitiği ve Mahremiyeti: Mobil Uygulamaların Kullanım Düzeyi ve Gizlilik Endişesi Üzerine Bir İnceleme."* Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi.
- Uylaş, Zeynep. 2016. *"Türkiye'de Mobil Alışverişin Çevrimiçi Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma."* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Uysal, Mehmet Ali. 2015. *"Elektronik Devletten Mobil Devlete Geçişte Akıllı Telefon Uygulamalarının Yeri, Önemi ve İstanbul Polis Uygulaması."* Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- Ünal, Aleyna Makbule. 2019. *"Kişilerarası İletişim Sürecinde Samimiyet Olgusu: Cep Telefonu ile Arama ve Mesajlaşma Bağlamında Bir Araştırma."* Yüksek lisans tezi, Gümüşhane Üniversitesi.
- Ünal, Recep. 2011. *"Görüntülü Habercilikte Yeni Bir Uygulama: Mobil Video Haber Servisleri."* Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi.
- Ünal, Recep. 2012. *Mobil Video Haber Servisleri*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ünal, Recep. 2019. «İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Habercilik Deneyimi Üzerine Bir İnceleme: Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği.» *Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı:143-156.* <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.485754>

- Ünal, Recep. 2020. "Mobil Haberciliğe Yerelden Bakmak: Yerel Medya Kuruluşları İçin Mobil Habercilik Ne Vaat Ediyor?" *Yeni Gazetecilik Mecralar, Deneyimler, Olanaklar* içinde, editörler Özlem Erkmen, Bora Ataman ve Barış Çoban, 215-246. İstanbul: Kafka Kitap.
- Ünal, Recep. 2022. "Bir Haber Üretim Pratiği Olarak Mobil Habercilik." *Mobil İletişim* içinde, editörler Bilge Şenyüz ve Fırat Tufan, 31-45. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Vincent, Jane ve Leslie Haddon. 2018. *Smartphone Cultures*. London: Routledge
- Walsh, Shari P., Katherine M. White ve Ross Young. 2007. "Young and connected: Psychological influences of mobile phone use amongst Australian youth." *Proceedings of Mobile Media* içinde, editörler Larissa Hjorth ve Gerard Goggin, 125-134. University of Sydney. <https://eprints.qut.edu.au/9753/1/9753.pdf>
- Wood, Joyce. 1993. "Cellphones on the Clapham Omnibus: The Lead-Up to a Cellular Mass Market." *SPRU CICT Report No. 11* UK: University of Sussex.
- Yarım, Mustafa Serkan. 2018. "Kurumsal İtibarın Satın Alma Davranışına Etkisi: Akıllı Telefon Kullanıcıları Üzerine Bir Alan Çalışması." Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi.
- Yavuz, Barış. 2014. "Yeni İletişim Ortamı Olarak Mobil İletişim Teknolojilerinin Pazarlama İletişimi Etkinliğini Arttırmada Bağlam Temelli Kullanımı." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.
- Yumurtacı, Onur. 2015. "Üniversite Öğrencilerinin Mobil İletişim Teknolojileri Hakkındaki Algılamaları." Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Zengin, Abdülcelil Mücahid. 2010. "Doğrudan Pazarlama Aracı Olarak Cep Telefonu Kullanımı ve Tüketici Tutumları." Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi.

